
Родољуб Кубат
ЛЕКСИКОН БИБЛИЈСКЕ ХЕРМЕНЕУТИКЕ
(ЛБХ)

Библиотека
Посебна издања

Уредник
Петар В. Арбутина

Главни и одговорни уредник
Др Јелена Триван

РОДОЉУБ КУБАТ

ЛЕКСИКОН
БИБЛИЈСКЕ ХЕРМЕНЕУТИКЕ
(ЛБХ)

СЛУЖБЕНИ

ГЛАСНИК

Филон

Средштите за изучавање
Библије и националне културе

средстава за опстанак, чиме се умањује могућност, барем на самом почетку, да поново допадну у дужничко ропство (Пнз 15 13-15). Такође, отвара се могућност и за друге невољнике да не гладују и допадну у дужничко ропство јер је свима дозвољено да се те године служе плодовима необрађене земље (Изл 23 10-11).

Сваке педесете године је Јубилеј – опросна година. Те године се проглашава слобода, робови се ослобађају ропства, људи се враћају свом роду и земља се не обрађује (Лев 25 10-13). Земља се купује и сходно томе узима у залог само на ограничено време, зато што она припада Богу – људи не купују, и стога не узимају у залог земљу, већ одређен број жетви (на лизинг). Купљена земља, обично продата због оскудице као и земља присвојена у залог од сиромашних дужника, враћа се првобитним власницима како би они имали од чега да живе и добили нову прилику да буду слободни (Лев 25 16.23).

ЛИТЕРАТУРА: D. Graeber, *Debt. The First 5,000 Years*, Melville House Publishing, 2011; M. Hudson, *...and Forgive Them Their Debts: Lending, Foreclosure and Redemption from Bronze Age Finance to the Jubilee Year (TYRANNY OF DEBT)*, ISLET, 2018.

О. РАДОЊИЋ

ЗНАК (грч. σημεῖον) је темељ комуникације. Он је посредник који треба да доведе до циља – појма који се жели пренети другим учесницима комуникационог акта. Стога, знак је већ по својој природи обиљежен одсуством онога на шта упућује. Он стоји уместо нечега и као такав тежи да буде *валидна* замена ономе што није присутно. Имајући у виду да не постоји појам који не би могао бити (на мање или више успешан начин) репрезентован знаком, можемо рећи да је процес знаковне продукције, односно стварања нових значења, константан и незауостављив. Управо ова могућност везивања појма за знак представља темељ културе; чувајући наслеђене и генеришући нове знакове, човек не само да присваја и упознаје културу у коју је бачен, него и сам постаје чинилац културне (друштвене) динамике. Међутим, *раздвојеност* језика и логоса (знак, једноставно, није оно што и појам) доводи у питање саму могућност *истинско*ј разумевања. Премошћавање јаза између знака и мисли, односно покушај да се мисао као таква учини *и*рисујном, јесте једна од главних тема западне метафизике коју платонистички дискурс „устоставља у њеној концептуалности“ (Ж. Дерида). За Платона, вредност знака опада како

се удаљава од самог извора којег треба да представи – логоса. Тако нпр. писани знак стоји једну степеницу ниже од усменог знака, управо стога што за њега више не гарантује „отац“ мисли, тј. онај који је усмеравао значење док се оно детерминисало кроз „живу реч“. Лишен првобитног интенционалног чина, писани знак остављен је тако на милост и немилост потенцијалним рецепијентима, који услед непознавања контекста, неразумевања или пак пуког интерпретативног хира, праве нове, више или мање оправдане везе са логосом, ширећи и продубљујући значења у недоглед.

↓ Контекст

↓ Наука

↓ Семиотика

↓ Језик

Наука која се бави проучавањем знакова зове се семиологија. Лингвистика се бави проучавањем језичких знакова и као таква део је семиологије. Интересовање за проучавање језичког знака почиње већ код стоика; Секст Емпирик тако обавјештава о трочланој структури ријечи: 1) *ознаци*, материјалном својству знака које је уочљиво чулима (скуп графема, вибрација гласа) 2) *означеном*, појму на који ознака упућује, ономе што „опстаје у нашим мислима“ и 3) *објекту*, реалној представи онога на што ознака упућује. На примјер, знак „дрво“ би се према овој структури схватао на следећи начин: ознака би представљала скуп графема: д-р-в-о (или, уколико се ради о говору, гласовној манифестацији те ознаке), означено би била ментална представа коју о дрвету имамо у нашим мислима, док би објекат био конкретно дрво, које можемо да нађемо у природи.

По Ч. С. Персу однос између објекта и знака увек је посредован интерпретатором који треба да „преведе“ тип знака који је у употреби. Знак је детерминисан својим објектом, те по Персу можемо да разликујемо три типа знака која произилазе из ове релације: 1) *икону*, која релацију између знака и објекта базира на сличности, тако нпр. слика или силуета дрвета би упућивала на сам појам дрвета; 2) *индекс*, где је релација између знака и објекта детерминисана каузалном везом, тако су годови на дрвету индекс старости самог дрвета; и 3) *символ*, где је релација између знака и објекта успостављена конвенцијом (скуп графема д-р-в-о нема никаквих додирних тачака са појмом дрвета; њихова веза је искључиво продукт друштвеног договора).

Управо овај однос који говори о произвољности везе између ознаке и означеног чиниће главни предмет анализе швајцарског лингвисте Ф. де Сосира. Де Сосир истиче *немојивисан* аспект ове везе, што значи да не постоји каузалност између мисли (појма, означеног, логоса) и акустичне слике (ознаке) којом би се она изразила. Доказ за то јесте језичка

разноврсност, односно могућност да исти појам представимо различитим ознакама. Међутим, да би језик као систем могао да се успостави, неопходно је да веза између ознаке и означеног буде установљена општим консензусом, тј. да значење буде *институционализовано*. Поред немотивисаности везе између ознаке и означеног и институционалне прихваћености те везе, знак, да би био препознат као знак, мора имати и могућност бесконачног понављања. Само веза између ознаке и означеног која може бити поновљена (од стране других субјеката), тј. која може бити *небројено* пута афирмисана у различитим контекстима и са различитим интенцијама – може се назвати знаком. Ж. Дерида такво (инхерентно) својство знака назва: *ишерабилност*. Вредности знака, односно значења, детерминисане су не само спојем ознаке и означеног него и другим знацима принципом *суифројсшављања*, чиме се покреће „игра“ значењског контрастирања и разлика између речи, у којима се шире трагови семантички сродних термина и профилишу даља значења. Тако нпр. реч „црн“ се у систему језика даље семантички профилише на бази свог опозита – „бел“. Међутим, постоји мноштво других знакова који додатно вредносно ситуирају знак „црн“. Рецимо, и „црно“ и „бело“ потпадају под заједничку појмовну категорију – „боја“. То значи да бисмо уопште имали представу о разлици између „црног“ и „белог“ морамо да у нашем семантичком спектру рачунамо и на појам „боје“. Чак и уколико аргументујемо да „црно“ и „бело“ нису „боје“ у смислу у којем се боја дефинише као „електромагнетно кретање светлости специфичних таласних дужина“, опет, морамо да рачунамо на семантичке опсеге такве дефиниције да бисмо могли да одклонимо знакове „црно“ и „бело“ из тог опсега. Мимо тога, и „црно“ и „бело“ могу бити део одређеног, засебног, симболичког спектра који, у зависности од културе у којој се употребљава, може имати специфична значења, што значи да око себе може градити мрежу нових, семантички сродних појмова. Тако, реч „црно“ можемо симболички везати за нешто „зло“ или пак сугерисати „тугу“, „жалост“ и сл, док би опозит те речи имао, логично, контрастна својства, дакле „бело“ би се дефинисало као нешто „добро“, упућивало би на „срећу“, „раздраганост“ итд. Треба при томе истаћи да ниједна од речи симболичког спектра (зло, туга, жалост, бело, добро, срећа, раздраганост) не мора бити присутна приликом изговарања знакова „црн“ или „бел“.

Елементи структуре језичког знака – ознака и означено – су негативни термини, што значи да свој (лингвистички) идентитет не заснивају на себи својственим (инхерентним)

↓ Ознака / Означено

особинама или одликама, него на *разлици* у односу на друге ознаке, односно друга означања. Тако, графем, односно фонем, „п“ (који може служити као ознака) нема позитивну вредност по себи, него се дефинише на бази разлике у односу на друге графеме, односно фонеме (ознаке): „б“, „т“ итд. Другим речима, „п“ није оно што „б“ јесте, „б“ није оно што „т“ јесте и тако даље. Исти је случај и са означенима, не постоје појмови или идеје пре лингвистичког система. Тек се формирањем знака, као споја ознаке и означеног, добија „позитивна чињеница“ у лингвистичком систему, чињеница која има инхерентну вредност, односно значење које не мора нужно бити условљено другим елементима тог система.

↓ Значење

ЛИТЕРАТУРА: Platon, *Ijon – Gozba – Fedar*, Beograd 1985; Aristotel, *Organon*, Beograd 1970; Augustine, *De Doctrina Christiana*, Oxford 1995; J. Derrida, *La Dissemination*, Paris 1972; Ž. Derida, *O gramatologiji*, Сарајево 1976; Ž. Derida, *Pozicije*, Loznica 2016; S. Empiricus, *Against the Logicians*, Cambridge 2005; C. S. Peirce, *Writings of Charles S. Peirce: A Chronological Edition 2* (1867–1871), Bloomington 1984; Platon, *O jeziku i saznanju*, Beograd 1977; F. de Sosir, *Opšta lingvistika*, Beograd 1989; Н. Малешевих, *Теорија геконструкције и афирмација нихилизма у роману Зли дуси Ф. М. Достоевској*, Beograd 2021; N. Milić, *Od znaka do smisla*, Beograd 2007.

Н. МАЛШЕВИЋ

ЗНАЧЕЊЕ (лат. *significatus* – назнака) указује на концепт изражен речју или фразом, или чак садржај и изразиту вредност лингвистичког елемента. Термин долази од латинског *significatus* са идејом „смисла, назнаке“. У општем и уобичајеном тумачењу античке и модерне философије, појам значење познаје различите теоретизације, од којих свака указује на изражајни садржај било ког средства комуникације, од речи до реченице, од геста до графичких знакова. Ф. де Сосир (1857–1913) се не слаже са овим превише нејасним дефиницијама и објашњава „значење језичког знака“ као класу појмова, тј. концептуални елемент, „унутрашње лице знака“, за разлику од „спољашњег лица“ (означитеља). Од тада па надаље у савременој лингвистици значење почиње да указује на целину садржаја дефинисану његовом кореспонденцијом са датим фоничним или графичким изражајним обликом. Неки теоретичари значење и смисао сматрају синонимима, мада неке лингвистичке школе разликују смисао (општији и инклузивнији, те стога и променљивији у складу са разноликошћу контекста) од „значања“ (конкретнији и сталнији). Супротно овоме, друге школе користе ова два појма у супротном односу,

↑ Знак

↓ Ознака / Означено

↓ Смисао

↓ Контекст

↓ Рукописи

У сиријским и коптским манускриптима Псалтира не налазимо оде, али је сачуван један коптски манускрипт из VI в. у којем су само оде садржане. Оде проналазимо и у двојезичном грчко-латинском рукопису Псалтира R из VI в. У најстаријем, потпуно очуваном латинском манускрипту *Psalterium Galliscanum*, Јеронимовим (око 400. г) преводима псалама из VIII в. (Vatic. Reg. 11) су, поред ода које тамо налазимо и друге библијске песме. попут Плач 5 и Јдт 16, као и 21. црквена песма.

А. Ралфс у својој едицији ода у погледу колометрије [поделе] текста следи кодексу А (у 55 је текст написан без прекида), али њихов редослед преузима из 55: тамо је небиблијска Молитва Манасијина премештена са 8. места у кодексу А (старија збирка од 14 ода) на место које се не налази у оквиру збирке од 9 ода. Ралфс у складу са манускриптом R придодаје песму из Ис 5 као 10. оду коју не налазимо у манускриптима А, Т и 55.

ЛИТЕРАТУРА: А. Rahlfs, *Psalmi cum Odis, Septuaginta. Vetus Testamentum graecum X*, Göttingen 1931 = ³1979; грчки текст је у потпуности исти као у: *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*, А. Rahlfs (ppp), том II, Stuttgart 1935, 164–183; М. Lattke / Н. Engel Odai, *Cantica, Das Buch der Oden*, у: *Septuaginta Deutsch*, W. Kraus / М. Karrer (ppp), *Erläuterungen und Kommentare* том II, Stuttgart 2011, 1886–1899, Н. Engel / М. Lattke, *Art. Oden*, у: *Das Wissenschaftliche Bibellexikon im Internet* (www.wiblex.de), 2012: https://www.bibelwissenschaft.de/fileadmin/buh_bibelmodul/media/wibi/pdf/Oden_2018-09-20_06_20.pdf; М. Jenny, „Cantica“, TRE 7, 1981, 624–628; J. Mearns, *The Canticles of the Christian Church Eastern and Western in Early and Medieval Times*, Cambridge 1914; Н. Schneider, *Die biblischen Oden*, Bibl. 30, 1949, 28–65.239–272.433–452.479–500.

Х. ЕНГЕЛ

ОЗНАКА (фр. *signifiant*) / **ОЗНАЧЕНО** (фр. *signifié*). Ознака се најчешће схвата као „материјални“ део знака који упућује на одређени појам означено. Термин је познат још од стоика, где га С. Емпирик дефинише као исказни, „телесни“ део знака. У модерну употребу је ушао захваљујући теоријским разматрањима француског лингвисте Ф. де Сосира. Битно својство ознаке је њена појавност која јој омогућава формирање друштвеног консензуса око добијања својства знака (тј. везивања те појавности за неки појам). Однос између писма и гласа даје нам представу до које мере питање материјалности ознаке може бити широко схваћено. Док код писма ознака представља запис (баз обзира које врсте писма тај запис био: фонетског, сликовног итд), код гласа појавност ознаке дата је преко акустичких могућности. Међутим, за Де Сосира ознака

је потпуно дематеријализована и постоји као „психички отисак“ акустичне слике, тј. као психичка репродукција (замисљање) одређене физичке или физиолошке манифестације (гласа). Доказ за то Де Сосир налази у чињеници унутрашњег монолога, где је могуће мислити ознаку „не мичући ни уснама ни језиком“. Ознака, уколико је посматрамо засебно, дакле без означеног, нема лингвистичку вредност, тј. није дата као позитиван термин (односно, нема никакво значење). У том смислу, она свој (лингвистички) идентитет не може да задобије мимо свог бинарног пара – означеног. То значи да ознаку дефинишемо само захваљујући разлици наспрам других ознака. Речју, ознака, као и означено, јесте оно што друга ознака није (п-а-с није к-а-с, н-а-с итд). Када ознаци придодемо означено добијамо знак као прву позитивну вредност лингвистичког система. Битно је истаћи да је веза коју ознака прави са означеним немотивисана, што значи да не постоји никаква *йриродна* веза између мисли (концепта, означеног, логоса) и ознаке којом би се она изразила.

Означено се најчешће схвата као део знака који је носилац значења, идеје, логоса до којег се долази преко ознаке. Термин је познат још од стоика, где га С. Емпирик дефинише као „нетелесни“ део знаковне структуре који „опстаје у нашим мислима“. У модерну употребу је ушао преко Де Сосира. Баш као и ознаку, Де Сосир означено схвата у потпуности као феномен психе (идеју на коју ознака реферише). Ж. Дерида примећује да је означено, као појам, увек представљало циљ до којег је, кроз разумевање знака, философија (као ултимативна тежња за логосом) покушавала да допре. Међутим, уколико је означено циљна тачка комуникационог процеса до које учесници комуникације треба да дођу, поставља се питање неопходности и важности саме ознаке у односу на свој бинарни опозит. Ако тежимо означеном, то значи да је ознака, као део бинарне структуре знака, нужно зло; нужно – јер је немогуће доћи до означеног заобилазећи је; зло – јер ознака *није* означено, него његов репрезент, дакле нешто што не представља крајњу, циљну тачку до које учесник комуникације – *онај који жели да разуме* – тежи да дође. Штавише, идеално разумевање би у потпуности искључивало ознаку (као репрезента) те би форма комуникације, која би била у могућности да нас директно упути ка означеном, представљала већ идеал по себи. Међутим, баш као и ознака, ни означено, узевши засебно, не може да буде позитиван термин, односно да има било какав смисао без ознаке. Појмови не постоје „пре лингвистичког система“ и, као такви, узети засебно идентитетски се могу детерминисати

једино преко разлике у односу на друге појмове, а никако као позитивни термини. Тек када се означеном пришије ознака добијамо први позитиван елемент лингвистичког система – знак. Веза коју означено гради са ознаком је немотивисана, тј. у потпуности је продукт друштвене конвенције.

ЛИТЕРАТУРА: Aristotel, *Organon*, Beograd 1970; Augustine, *De Doctrina Christiana*, Oxford 1995; Ž. Derida, *O gramatologiji*, Capajevo 1976; Ž. Derida, *Pozicije*, Loznica 2016; S. Empiricus, *Against the Logicians*, Cambridge 2005; C. S. Peirce, *Writings of Charles S. Peirce: A Chronological Edition 2* (1867–1871), Bloomington 1984; Platon, *O jeziku i saznanju*, Beograd 1977; F. de Sosir, *Opšta lingvistika*, Beograd 1989; Н. Малешевих, *Теорија деконструкције и афирмација нихилизма у роману Зли дуси Ф. М. Досјојевској*, Beograd 2021; N. Milić, *Od znaka do smisla*, Beograd 2007.

Н. МАЛШЕВИЋ

Октоих (грч. Ὀκτώηχος) је богослужбена књига седмичног круга чији је садржај распоређен у осам гласова византијске музике, који се смењују наизменично у току године. Цео Октоих је подељен у две књиге, од првог до четвртог и од петог до осмог гласа. Новија истраживања показују да је ова књига настала почетком V в. у Јерусалиму, као књига катедралног богослужења. На даљи развој Октоиха утицали су монаси Лавре Светог Саве Освећеног уношењем нових химнографских жанрова (тропари, стихире, кратки кондаци, потпуни канони). На развој књиге је утицао и Јован Дамаскин. Коначан печат књизи дали су монаси Студитског манастира у Константинопољу.

Октоих је у употреби током целе године, осим за време Великог поста, Васкрса и Педесетнице, када своје место уступа Триоду и Пентикостару. Појање Октоиха почиње од понедељка Недеље свих светих а завршава се пред суботу Недеље месопусне. Сваки дан је посвећен одређеној теми. Недеља је посвећена Христовом васкрсењу, понедељак Бестелесним силама, уторак Светом Јовану Крститељу, среда и петак Часном Крсту и Богородици, четвртак Светим апостолима и Светом Николају Мирликијском, а субота свим светима и упокојенима.

Химнографија Октоиха представља својеврсно песничко тумачење и актуализацију Библије, у складу са отачком егзегезом и беседништвом. Библијске теме и мотиви интерпретирају се типолошки и симболички. Тајна оваплоћења се обично представља као испуњење старозаветног праобраза (Изл 3 2-5): „Као што купина горећи није сагорела, тако си Дјево родила и Дјевом и даље остала“ (Догматик, гл. 2, субота, велико вечерње).

↓ Тропар

↓ Стихира

↑ Кондак

↑ Канон
(богослужбени)

↓ Триод

↓ Пентикостар

↑ Апостол

↓ Посадашњење

↓ Типолошка егзегеза

↓ Символу
оријентисана егзегеза